

Asma Afsaruddin

İLK MÜSLÜMANLAR

Tarih ve Bellek

*“Kötülüğe karşı doğruluk ve haysiyetle
mücadele eden herkes için”*

tutikıtap

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	9
Giriş.....	11

Bölüm 1

İslam'ın Yükselişi ve Hazreti

Muhammed'in (S.A.S) Hayatı.....	23
1. Medine Vesikası.....	27
2. Savaş ve Barış.....	30
3. Hudeybiye Antlaşması.....	34
4. Mekke'nin Düşüşü.....	35
5. Veda Haccı.....	38
6. Allah'ın Habibi Peygamber Efendimiz'i (s.a.s) Hatırlamak....	40

Bölüm 2

Haleflik Meselesi.....	45
1. Akrabalık ve Ahlaki Üstünlük Hakkındaki Erken Dönem Tartışmaları.....	48
2. Peygamber Efendimiz (s.a.s) Neden Bir Halef Belirlemedi?.....	52

Bölüm 3

Raşit Halifeler Devri.....	55
1. Hz. Ebu Bekir, İlk Halife.....	55
2. Hz. Ömer Bin Hattab, İkinci Halife.....	58

Bölüm 4

Raşit Halifeler Devrinin Sonu.....	77
1. Siyasi İdare.....	77
2. Kur'an'ın Bir Araya Getirilmesi.....	78

3. Toplumda Parçalanmaya Doğru.....	80
4. Hz. Ali Bin Ebu Talib'in Halifelığı	81
5. İlk İç Savaş	83
6. Raşit Halifeler Devrinin Mirası	85

Bölüm 5

Sahabeler Devri	91
1. Hz. İbn-i Abbas (Vefatı 688): Müslümanların Bilgesi.....	93
2. İbn-i Mesut (Vefatı 653): Allah Kelamının Müfessiri.....	95
3. Hz. Ayşe Binti Ebu Bekir (Vefatı 678): Hz. Muhammed'in (s.a.s) Habibesi.....	98
4. Ümmü Umare: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s) Cesur Savunucusu	104
5. Hz. Bilal İbn-i Rabah (Vefatı 641): İslam'ın Sesi	105
6. Sonuç.....	107

Bölüm 6

Tabiin Devri	111
1. Tarihî Ortam	111
2. Takva Siyaseti ve İkinci İç Savaş	116
3. Üçüncü İç Savaş.....	121
4. Abbasi Devrimi	124
5. Tabiin'in Önde Gelenleri.....	127
6. Şii Düşüncesinin Güçlenmesi	133
7. Erken Dönem Sünnilerde İslam Hukukunun ve Fıkıhın Yükselişi	136

Bölüm 7

Tabiinin Halefleri I: İdare, Liderlik ve Cihat	145
1. Bağdat'ın Kuruluşu.....	145
2. Devlet İdaresi, Yönetim ve Liderlik: Fars Dokunuşu	146
3. Cihat Kavramı: Kur'an'daki Öncülleri ve Klasik Hukuki Doktrin.....	147
4. Kur'an'ı Bağlamı İçinde Okumak	148
5. Cihadın Sonraki Yorumları.....	155
6. Cihat Kavramının Farklı Anlamlarının Müzakeresi.....	155

7. Şehitliğe Giden Yollar.....160
 8. Liderlik Kavramındaki Değişimler.....163

Bölüm 8

Tabiinin Halefleri II:

Hümanizm, Hukuk ve Mistik Maneviyat.....171

1. Hümanizmin Yükselişi.....171
 2. İslam Hukukunun ve Fıkıhın Güçlenmesi180
 3. Tasavvufun Yükselişi.....185

Bölüm 9

Selef-i Salihin'in İnşası I:

Tarihsel Bellek ve Şimdiki Zaman.....193

1. İslamcı İnşa.....193
 2. İlk Müslümanların Hayatlarını Bugünden
 Okumanın Etkisi ve Önemi.....197
 3. İslamcı Tahayyülde Selef-i Salihin201

Bölüm 10

Selef-i Salihin'in İnşası II:

Tarihsel Bellek ve Şimdiki Zaman.....215

1. Modernistler İçin Selef-i Salihin'in Anlamı.....215

Bölüm 11

İslamcı ve Modernist Görüşlerin Değerlendirilmesi.....231

1. "İslam Devleti"231
 2. Şeriatın Yayılımı ve Kapsamı.....235
 3. Kadınların Statüsü.....238
 4. Cihat'ın Doğası.....240

Bölüm 12

Sonuç.....247

Dipnotlar.....251

Dizin.....291

Önsöz

Oneworld Yayıncılık “İlk Müslümanlar”ın kısa tarihini yazmam için bana geldiğinde zihnimde canlanan tam olarak böyle bir kitap değildi. İslam’ı biçimlendiren erken dönemin önemli figürlerini ve olaylarını sıraladığım mümkün olduğunca dolambaçsız bir özet çıkarmayı planlıyordum. Fakat kitap oluşma aşamasındayken, bugünün kriz içindeki dünyasının perde arkasına karşı şekil aldı. 11 Eylül sonrası dünyada artık İslam’ı ve Müslümanları ilgilendiren hiçbir konu kendi başına, bir vakum içerisinde ele alınamıyor gibi görünüyor. İster İslam dünyasının göbeğinde ister Batı’da yaşıyor olsun, Müslüman entelektüellerin, siyasetçilerin ve aktivistlerin söylemeyi ya da yapmayı tercih ettiği şeyler sıklıkla ABD ve Avrupa’daki istihbarat toplama, politika geliştirme çevrelerinde olduğu kadar, akademik topluluklar içinde de detaylı bir inceleme ve yorumlamadan geçiriliyor. Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkelerden çıkan terörizmin küresel tedarikçilerinin eylemleri bütün Müslümanlardan şüphe duyulmasına yol açtı. Müslümanların meşruiyet ve güçlenmeyle ilgili kamusal söylemleri, bugün hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler arasında endişe verici bir yapı sökülümüne neden oluyor. Bu tip söylemler çoğunlukla erken dönem takva ehli Müslüman nesline, *selefe* işaret ediyor ve onların yaşamlarının ve düşüncelerinin bugünle bağlantısını keşfetmeye ve yankılarını yeniden duymaya çalışıyor.

Böylece bugün ilk Müslümanlar ve toplumları hakkında yazmanın günümüz Müslümanları ve bu ikisi arasındaki tarihsel ve taklidi devamlılıklar dâhil edilmeden tamam olamayacağını farkına vardım. İşte bu yüzden kitabım geçmişle ilgili olduğu kadar bugünle de ilgili ve yine bu yüzden kitabın yarısından fazlasını ilk üç Müslüman nesline ayırdıktan sonra bugünün Müslümanlarının

ve sorunlarının tartışmasına geçtim. Sonuç bölümleri ise farklı bakış açılarından görüldüğü şekliyle selefin nasıl hâlâ dünyanın farklı yerlerindeki pek çok Müslümanın dünya görüşünü ve bilincini oluşturmaya devam ettiğini ve neden bunu yapmaya devam edeceğini -ve etmek zorunda olduğunu- açıklıyor.

İki çift laf da bu eserde kullanılan tarihlendirme metoduyla ilgili... Eğer tarih tek başına kullanılmış ve aksi özellikle belirtilmemişse bu her zaman Milattan Sonra'ya işaret eder. Daha nadir olarak takvim işaretiyle ayrılmış çifte tarihlerde başta gelen İslami Hicri yıl, diğeri Miladi tarihtir.

Pek çok iyi yürekli insan kitabın taslağının tamamını ya da belli bölümlerini okuyarak somut değişiklik ve düzeltme önerilerinde bulundu. Bunlar arasında Richard Serrano, Masood Farivar, Sebastian Guenther ve Walid Saleh gibi çok değerli meslektaşlarım ve arkadaşlarım olduğu kadar taslağın isimsiz okurları da var; hepsine teşekkürü borç bilirim. Eşim Steve Vinson, taslağı okumak ve çok değerli öneriler yapmakla kalmadı, aynı zamanda çalışma sürecinde derinden ihtiyaç duyduğum moral desteğini de bana sundu. Ona minnet borçluyum. Asistanım Kendall Hannon'a bibliyografyayı derlerken sağladığı özel destek için minnettârim. Fakülteme ve çalışanlarına, özellikle de 2003 güz döneminin bir kısmını geçirdiğim Londra'daki İslami Çalışmalar Merkezi (Centre for Islamic Studies), School of Oriental and African Studies'in direktörü Profesör Muhammed Abdülhalim'e bu projeye başlamam için uygun ortamı yarattıkları için teşekkür etmek istiyorum. Bir teşekkür de Oneworld Yayıncılık'tan Mike Harpley'e, verimli, bilge ve sabırlı editörlüğü için. Metinde kalan bütün hatalar ve eksiklerin yalnızca bana ait olduğunu söylemeye gerek bile yok.

Giriş

“İlk Müslümanlar”la İlgili Yazmak

“İlk Müslümanlar” kimdi? Kur’an’ın ve genel İslami evrenselciliğin perspektifinden bakıldığında ilk Müslüman Hz. Âdem’di; Allah’ın topraktan yarattığı ve ruhundan üflediği ilk insan (Kur’an 15:29; 38:72; 32:9). Hz. Âdem aynı zamanda Hz. Muhammed bin Abdullah’la noktalanın keramet ve peygamberlik silsilesini başlatan ilk peygamberdi (vefatı: 632). Bu evrenselci perspektif *Müslüman* terimine atfedilen geniş anlamda da yansımısını bulur: ‘Allah’a teslim olan/itaat eden.’ Bu geniş tanım bir İlahi Varlık’a samimi olarak inandığını doğrulayan ve ‘O’na gerçek bir teslimiyet’ beyan eden herkesi kapsar. Bu aynı zamanda Arapça bir isim-fiil olan *el-İslam*’ın sözlük anlamı ve zamanın başlangıcından beri Allah’a teslimiyet gösteren herkesin ezeli dinine verilen isimdir. Bu temelden yola çıkarsak, mezhep farkı gözetilmeden, bütün peygamberler ve samimi bir şekilde iman edenler Müslüman’dır (örnek olarak, Kur’an 2:136).¹ Allah tarafından yaratılan ve O’na itaat eden doğa da Kur’an’da *Müslüman* olarak tanımlanmıştır (3:83).

Hz. Muhammed’e tarihin belirli bir anında peygamberlik görevinin verilmesiyle başlayan, ‘Müslüman’ın ve ‘İslam’ın daha sınırlı anlamlarla kavrandığı zamanlar vardır. Kur’an bu terimleri iki anlamda da kullanır. Biz ise anlatımımıza, meşhur modern öncesi tarihçi et-Taberi (d. 923) gibi Hz. Âdem’den değil, Miladi Takvim’in 7. yüzyılından, İslam’ın hususi bir dinî-tarihî olay ve hareket olarak ortaya çıkışından başlayacağız. Bunu ‘Müslüman’ın ve ‘İslam’ın geniş ve sınırlı anlamlarının önemini aynı anda teslim ederek, özellikle erken dönem için bu anlamların Kur’an’ın mesajının

evrenselliğini anlamakla ve bu terimlerin kullanımıyla yakından bağlantılı olduğunu kabul ederek yapıyoruz.

Bu kitap, erken dönem İslam tarihindeki belirli kilit olaylar, fikirler, eğilimler ve tüm bunların İslam'ı biçimlendiren dönemde nasıl bir araya geldikleriyle ilgili. Hz. Muhammed'in (s.a.s) kendisi haricinde, etrafında bulunan ve ondan sonra İslam'ın dinî, sosyal ve entelektüel tarihinde silinmez izler bırakan ve bu tarihin evrimine sundukları eşsiz katkıları sayesinde gelecek nesillerce büyük kıymet verilen önemli şahsiyetlere de odaklanıyor. Bu karakterlerin tarihi figürler olduğu su götürmez fakat hatıralarının ve miraslarının sonraki nesiller tarafından nasıl kısmi ve yaratıcı biçimde yeniden şekillendirildiğine bakarak, onların aynı zamanda, bir anlamda, nesiller boyunca derin bir duygusal ve sembolik rol üstlenmiş ve üstlenmeye de devam eden efsanevi ve 'ikonik' karakterler de oldukları söylenebilir. Onların bugünkü Müslümanların düşüncesindeki etkileri asla abartılamaz. Bu 'İlk Müslümanlar'la birleştirdiğim Selef-i Salihin'in (kısaca *selef*) rolüdür.

Selef-i Salihin'in farklı tanımları vardır. Bu terminolojinin kullanımı bazen yalnız Sahabeler nesliyle sınırlandırılırken, bazen Sahabeler ve Tabiine birlikte ve daha da geniş anlamıyla Sahabeler, Tabiin ve Tabiinin Halefleri'nden oluşan üç nesle birden işaret eder. Biz daha kapsayıcı olan üçüncü tanımları tercih ettik. Bunun en önemli nedenlerinden biri, bu tanımın daha geniş bir tarihi dönemi incelememize ve daha sonraki İslami düşünce ve pratiklerdeki gelişmeler üzerinde etkileri son derece belirleyici olan 3. neslin önemli figürlerinin de katkılarını değerlendirmemize olanak sağlaması. Bu şekilde Hz. Muhammed'in (s.a.s) hayatının erken dönemlerinden son Tabiin Halefi'nin ölümüne dek, kabaca 570-855 yılları arasındaki bir döneme odaklanıyoruz. Bu üç nesillik geniş zaman dilimi Arapça kaynaklardaki geleneksel tarihlerden alınmıştır.

Kitabın ilk yarısı boyunca, *selef* ve çevresindeki güncel tartışmaların tarihsel arka planını anlamak için İslam'ın yükselişi ve İslami devlet yönetimindeki gelişmelerin geniş bir özetini veriyoruz. Daha sonraki bölümlerde ise *Selef-i Salihin* kavramının inşasını ve

siyasi otorite, şeriatın kapsamı, cihadın doğası ve kadınların rolü gibi çok çeşitli konulara ilişkin günümüz reformist/modernist ve İslamcı söylemler üzerindeki süregelen etkisini mercek altına alıyoruz. Günümüzde bu grupların, farklı konulardaki pozisyonlarını meşrulaştırmak ve doğruluğunu teyit etmek için nasıl belli kişileri, fikirleri ve olayları seçici biçimde aldıkları da burada tartışılacak.

Böyle Bir Kitabı Yazmanın Zorlukları

Bu konuda bir kitabı içinde bulunduğumuz dönemden yazmak oldukça zor oldu. İslam'ın özcü bir algıyla ele alındığı çeşitli ideolojik ve jeopolitik teşebbüsler sonucunda, yalnızca İslam'ın modern öncesi erken dönem tarihiyle ilgili bir kitap yazmak bile siyasi bir eylem olarak algılanabilirdi. Hâlihazırda çizilen sınırlar dâhilinde, kişinin birincil kaynakları anlama ve yorumlama biçimi bazılarına göre ideoloji tarafından şekillendirilen bir duruş olarak görülüyor. Olayların bu şekilde tasvir edilmesi melodramatik bir hal almasın diye, erken dönem İslami kaynakların geçerliliğine ilişkin yakın tarihte patlamış büyük tartışmaları ve elimizdeki bilgilerin tarihselliğini kısaca özetleyeceğim.

1970'lerin sonlarında, Londra Üniversitesi'nden John Wansbrough, geleneksel Arapça kaynakların bütün külliyyatının, tarih dışı olması ve özünde Miladi Takvim'in 8. yüzyılından itibaren ortaya çıkan belli ideolojileri ve tarihsel süreçleri yansıtmak şeklinde üretilmesi nedeniyle reddedilmesi gerektiği tezini provokatif bir şekilde savunduğu iki kitap² yayımladı. Bu kaynaklar içinde Kur'an'ı da sayıyordu; ona göre Kur'an ancak 9. yüzyılın sonlarında, başta Irak olmak üzere mezhepçi, tek Tanrılı bir ortam bağlamında nihai şeklini almıştı. Bu nedenle daha sonraki dönemden geriye dönük bir yansıtma olan 1./7. yüzyıl Arabistanı'yla olsa olsa çok az bir ilgisi olduğunu abartılı bir tarzda savundu. Wansbrough'un tartışmalara neden olan çalışması, klasik İslam geleneğine şüphayle yaklaşan bir dizi kitabın yayımlanmasına da önyak oldu.

Bunların belki en sansasyonel olanı 1977 yılında Michael Cook ve Patricia Crone tarafından yazılan *Hagarizm*'di. Yazarlarının Süryani

kaynaklarını kullanarak İslam'ın yükselişine ilişkin geleneksel açıklamaların 'maskesini düşürmek' gibi bir amaçları vardı. Bu kaynaklar, İslam'ın 7. yüzyıldaki yükselişinin, iddia edildiğine göre, bir Mesiyanik Yahudi mezhebi olan 'Hagaristler'den çıkan kendine has bir yorumunu sunuyordu. Cook ve Crone 'Hagarist' teriminin Müslüman'a referans olarak kullanıldığını düşünmüş ve bu kaynaklarda Müslüman'ın bu şekilde isimlendirilmemesini önemli bulmuştu. Bu konudaki sessizliğin kendilerini haklı çıkardığını savunan yazarlar, bunu bugün bildiğimiz anlamda İslam ve Müslümanların erken dönemde var olamayacağını kanıtı olarak kabul etmişlerdi. Fakat Neil Robinson'un işaret ettiği gibi, 7. yüzyıl civarlarına kadar Avrupa dillerinde Müslümanlardan münhasıran 'Muhamedciler' ve 'Sarazenler' olarak bahsedilmesi, bu dönemin öncesinde Müslümanlar arasında bu öz tanımlamanın var olmadığı anlamına gelmez.³ Cook ve Crone'un İslam'ın kurucu dönemini yeniden yazarken, sahilliği bilim insanları ve âlimler tarafından son derece şüpheli görülen, taraflı Süryani belgelerini Arapça kaynaklardan daha güvenilir bulması dikkate değerdir. Yazarlar, kurnazlık ederek, bu kitabı yazmaktaki amaçlarının 'Müslüman olmayan' okurlarının ihtiyaçlarını karşılamak olduğunu belirtmişlerdir.⁴

Akabinde, hem akademisyenler hem de amatör araştırmacılar tarafından çeşitli saiklerle yapılan diğer revizyonist çalışmalar⁵, İslam'ın yükselişine ve güçlenmesine dair, 'geleneksel açıklamaların neredeyse tamamının' romantik efsanelerden oluştuğunu ve bunların birtakım uydurma oluşumlar tarafından ortaya konulduğunu tespit etme teşebbüsünde bulundu. Bu revizyonist literatürün büyük kısmında gözlemlenebilecek polemikçi ve provokatif tarz, bazı yazarların tarafsızlığıyla ilgili pek de temelsiz olmayan şüpheler doğurdu. Her halükarda, bu revizyonistlerin hiçbiri, 'erken dönem İslami metinlerin tümünden şüphe götürür olduğuna' dair çürütülemez bir kanıt sunamadı. Muhaliflerine yönelttikleri eleştiriler -pozisyonlarının varsayımlarına uyacak şekilde elenmiş döngüsel muhakemeye, en iyi ihtimalle müphem ve tesadüfi kanıtlara dayandığı gibi- kendilerine iade edilebilir; üstelik daha sağlam dayanaklarla...

Bu çalışmaların daha ilmi olanları, bekleneceği üzere Batı akademisinde keskin tartışmalara neden oldu. Meseleyi, örneğin Wansbrough'un kışkırtıcı sonuçlarıyla ele alanlar, bu sonuçların hakiki bir belgelenmeye dayanmayan son derece spekülatif doğasına işaret ettiler.⁶ Wansbrough'un yetersiz kalan Arapça bilgisinin onu son derece kritik alanlarda savunulamayacak sonuçlara götürdüğü gösterildi. Örneğin; yazar hiçbir dayanağı olmadan Kur'an'daki *bakiyyat* kelimesinden İncil'deki anlamıyla 'geriye kalan' terimini çıkarma girişiminde bulunmuştu. Kavramı bu anlamda kullanmak, Wansbrough'un Kur'an metinlerinde yansımaları bulduğunu varsaydığı 8. yüzyıl Irakı'nın mezhepçi ortamında, İslam âlimlerinin İncil'in seçim teorisinden etkilendiğini iddia eden revizyonist savı için kritik önem taşıyor. Fakat Fazlur Rahman'ın dikkat çektiği gibi, *bakiyyat* kavramı Kur'an bağlamında açıkça 'failinden sonra da yaşayacak olan iyi ameller' anlamına gelir (Kur'an 18:46; 19:76) ve Wansbrough'un kullandığı 'geriye kalan' terimiyle ilgisi yoktur. Rahman, Wansbrough tarafından benzer şekilde aynı kökten geldikleri ileri sürülen başka sözcük birimlerin de 'geriye kalan' kavramıyla alakası olmadığını göstermiştir.⁷ Böyle bir fikir, her halükarda insanların selamete, hem bu dünyada hem de ahiretteki refaha, ilahi bir seçim ve ayrıcalıklı bir topluluğun üyesi olmakla değil, bireysel takva ve kişisel çabayla ulaşabileceğinden bahseden Kur'an'ın dünya görüşüne aykırıdır (Kur'an 7:128; 21:105; 33:27, vb.). Bu konu daha sonra erken dönem İslami devlet yönetiminin doğası ve teşkilatı tartışmamızda da işlenecek.

Bu tip eserlerin özel olarak revaçta olduğu 1970'lerin sonları ile 80'li yıllarda keşfedilen elyazmaları ve yayımlanan çalışmalar, revizyonistlerin önermelerinin birçoğunun gözden düşmesine neden oldu.⁸ Bu dönemde, pek çok bilim insanı ve âlim tarafından İslam'ın ilk yüzyılına (M.S. 7. yüzyıl) ait Kur'an elyazmaları Yemen'in San'a kentindeki Ulu Camii'de henüz keşfedilmişti.⁹ 7. yüzyılın sonlarında tefsir alanının canlılığına işaret eden Emevi ve Abbasi dönemlerinden bir dizi tefsir çalışması bugün hem elyazması, hem de matbaa baskısı olarak kullanıma açıktır.¹⁰ Elimizdeki en eski basılı tefsir çalışması Mücahid bin Cebr'in (vefatı: 722) tefsiridir.¹¹ Elimize geçen

erken dönem kaynaklarının artması ve bu metinleri yorumlama metodlarının gelişmesi, geleneksel kaynaklardan öğrendiğimiz erken dönem İslam'ına ilişkin bilgilerimizin geniş tarihsel hatlarını giderek daha kolay teyit etmemize olanak tanıyor.¹² Bu yeni gelişmeler Wansbrough ve destekçileri tarafından savunulan revizyonist tezleri temelinden sarsmayı oldukça etkili biçimde başarıyor.

Kitabın Yaklaşımı ve Metodolojisi

Kitabın temel konumu ve metodolojisi, ilk üç Müslüman neslinin yaşadığı dönemi, özellikle hayatlarına ve düşüncelerine ilişkin klasik Arapça kaynaklara dayanarak yeniden kurmaktır. Bu kaynaklar biyografik çalışmaları, tarihsel metinleri ve vakayiname-leri, Kur'an tefsirlerini, fırak eserlerini ve adab (edebî-hümanistik) eserlerini kapsadığı kadar, ilgili ikincil kaynakları da içerir. Kurucu ya da normatif dinî metinler -Kur'an ve hadis- tabii ki bu yeniden inşa projesinin olmazsa olmazıdır. Daha önceki bir çalışmamda gösterdiğim gibi, ilk Müslüman neslinin çağdaşı Kur'an, bir belge olarak erken dönem devlet yönetiminin ahlaki, etik ve örgütsel yöntemlerinin ilhamını oluşturmuyordu.¹³ Sonraki tartışmaların da göstereceği gibi Kur'an, tarihin gelgitleri arasında baskından beri Müslümanların kendilerine has bir toplumsal ve tarihsel bilinç oluşturmada da bir sabite olarak biçimlendirici bir rol oynadı. İlerleyen bölümlerde daha detaylı inceleneceği üzere, Kur'an'ın özel kelime dağarcığı, devlet yönetiminde spesifik bir söylemin ve bunun sonucu olarak belli bir devlet idaresi politikasının oluşmasını tetiklemişti.

Bu sonuçlara meydan okuyacak şüpheci için, şu argümanı sunalım. Yukarıda belirtilen Kur'an'la ilgili metinlerin dışında, Kur'an'ın içinde de kökeninin 1./7. yüzyıla dayandığını gösteren hatırı sayılır miktarda kanıt vardır. Müslümanların ilk neslinin çağdaşı ve ilham kaynağı olduğunu gösteren en iyi kanıt (hem sözlü hem de yazılı bir metin olarak) Kur'an metninin kendisidir. Örneğin; Kur'an'da geçen belirli kelimeler erken dönem Müslüman toplumunun doğasını ve örgütlenmesini tanımlar şekilde daha sonraki

tarihlerde anlam ifade etmeyecek biçimde kullanılmıştır. Buradan hareketle liderliğin meşruiyetiyle ilgili erken dönem İslamcı söylem, Kur'an'dan türetilen iki kavrama odaklanmıştır: 'Sabıka' ya da 'kıdem' ve 'mükemmeliyet' ya da 'fazilet' (*fadl/fadila*) (Kur'an 9:20; 9:100; 56:10-12; 57:10). Bu iki kavrama dayandırılan tartışma, ilk halife Hz. Ebu Bekir'i destekleyen öncül-Sünniler ve dördüncü halife Hz. Ali'yi destekleyen öncül-Şiiler arasında ateşli bir biçimde sürdürülmüştür. *Sabıka* kavramı özellikle birinci, daha nadir olarak ikinci nesil Müslümanlar için önemli bir özellikti. Çünkü İslam'ı daha erken seçen, Medine'ye ilk dalga sırasında hicret eden ve Hz. Muhammed'le birlikte ilk savaflara katılanlara daha büyük bir sosyal ve ahlaki kıdem atfediliyordu.¹⁴

İslam'ın 3. yüzyılından itibaren (M.S. 9. yüzyıl), bu şekilde tanımlanan *sabıka* müminler için aciliyet arz eden, yaşadıkları çağda geçerliliğini koruyan bir kavram olarak görülmemeye başladı fakat yine de Müslümanların erken dönem tartışmaları hatırlanırken kullanılıyordu. İlk Müslüman neslin yaşadığı ortamda anlamlı olabilecek bu tartışmaların anlatılarının İslam'ın 2. ya da 3. yüzyıllarında *ex nihilo* (hiç yoktan) yaratıldığını düşünmek saflığın sınırlarını zorlamak olur. Bilakis, daha makul bir sonuç, bu kavramların ilk Müslümanların çağdaşı olarak var olması gerektiği olur.

Kaynaklarımız sıklıkla 2./8. yüzyılda mevcut olan belli sosyal davranışların ve hukuki yönetimlerin Kur'an perspektifinden saptırıldığını gösteriyor. Bunlar, Kur'an'ın ilk kanunlaştırıldığı dönemden bahsederken göz önüne almamız gereken önemli ek bilgilerdir. Örneğin; 2./8. yüzyıldan itibaren pek çok fıkıh âlimi, Kur'an böyle bir cezadan (hatta dinden dönme için herhangi bir cezadan) bahsetmese bile, vatan hainliğiyle (*ridde/irtidad*) beraber dinden dönmeyen idam cezasını hak ettiğini düşünüyordu. Dinden dönme, Kur'an'a göre bu dünyada cezalandırılacak bir suç değildi; bunun hükmü ahirette Allah'a havale ediliyordu (Kur'an 2:217; 3:86-91; 4:137; 9:67; 16:106). Benzer şekilde Kur'an ayetleri tarafından desteklenmese de, zina için recm cezası, dönemin fıkıh âlimleri tarafından onaylanıyordu (Kur'an 24:2). Ayrıca, Âdem ve Havva'nın

yaratılış hikâyesinde dönemin Kur'an müfessirleri 'Düşüş'ün suçunu İncil'deki Yaratılış hikâyesine uygun olarak Hz. Âdem'in karısına yükleme eğilimindeydi. Oysa Kur'an'da Hz. Âdem ya suçun tek sahibi olarak görülmekte ya da karısıyla eşit oranda suçlu bulunmaktadır (Kur'an 7:11-26; 20:115-24). *Şahid/Şehit* kelimesinin Kur'an'da yalnızca 'hukuki' ya da 'görgü tanığı' anlamlarında kullanılması da bahsi edilmeye değer bir konudur fakat bu kelime 8. yüzyılın sonlarından itibaren Kur'an dışı kaynaklarda 'şehit' anlamında kullanılmaya başlamıştır. Kur'an, revizyonistlerin iddia ettiği gibi daha sonraki bir dönemin ürünü olsaydı, metnin de 9. yüzyılın başlarındaki âlimlerde mevcut olan bu davranışları ve pozisyonları yansıtmaması gerekirdi. Hani Wansbrough'un tezine göre, bu dönemde Kur'an metninin son rötuşlarını yapmakla meşgul olması gereken âlimler... Kaynakların tutarlı bir şekilde belirttiği gibi, Kur'an'ın içindeki güçlü kanıtlar, kanunlaştırılmasını çok daha erken bir döneme götürüyor.

8. yüzyıl sonu / 9. yüzyıl başından itibaren, Sünniler ve Şiiler arasındaki halifelik/imamlık tartışmasının bulutları dağılmaya başladı. Bu döneme kadar, bu mesele birçok bakımdan Sünni teologları ve siyasi düşünürleri bunaltan bir endişe halini almıştı. Kur'an bu aşamada hâlâ revizyonistlerin iddia ettiği gibi katkıya açık bir kitap olsaydı, metin üzerindeki son sözün sahibi Sünni âlimler için 'ayetler'in içine yeni cümleler ekleyerek durumu özellikle Hz. Ebu Bekir'in ve Hz. Ömer'in lehine olacak şekilde değiştirmek çok kolay olurdu. Bunun besbelli ki olmaması revizyonistlerin pozisyonunu sorgulamanın sağlam nedenlerinden bir başkası.

Bunlara ek olarak, Kur'an'ın bir araya getirilmesinden bahseden rivayetler bir kadının, yani Hz. Ömer bin Hattab'ın kızı ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.s) zevcesi olan Hz. Hafsa'nın kendisine babası tarafından emanet edilen metnin ilk haliyle muhafaza edilmesindeki rolünü vurgular. Bu elyazmalarının Hz. Osman mushafının temelini oluşturduğu söylenir. 9. yüzyıldan itibaren, kadınlar toplumun dış çeperlerine doğru geri çekildiler. Daha öncesinde Yakın Doğu ve Bizans'ta kadının nasıl yaşaması gerektiği ve tecridine

Asma Afsaruddin

İLK

MÜSLÜMANLAR

Tarih ve Bellek

“En hayırlı nesil benim dönemimde yaşayanlardır. Sonra onları izleyenler, sonra onların ardından gelenlerdir.”

Bizim için en iyi örnek *İlk Müslümanlar*...

Peki biz onları ne kadar tanıyoruz?

Neden erken dönem kaynaklarıyla geç dönem kaynaklarında farklı resmediliyorlar?

Bu farklılık incelendiğinde modernist Müslümanlar mı daha güvenilir, yoksa katı İslamcılar mı?

İlk Müslümanlar'ın mirasına hangisi daha yakın?

Erken dönem İslam tarihinde gerçekleşmiş kilit olaylar, fikirler, eğilimler nelerdi ve İslam'ın biçimlendiği dönemde bunlar nasıl bir araya geldi?

İslam'a bir inanç ve iman geleneği olarak bakanların önemli bir kalemi olan Asma Afsaruddin *“İlk Müslümanlar: Tarih ve Bellek”* kitabı ile, geçmiş ve günümüz arasında hem bir köprü kuruyor hem de kendimizi ve dünyayı doğru anlayarak duruşumuzu sağlamlaştırabilme için Selef-i Salihin'in mirasını hakkıyla bilmemiz gerektiğine dikkat çekiyor.

Çünkü *İlk Müslümanlar*'ın karşılaştığı zorluklar ve onlara olan karşı duruş günümüzde halen yaşanmakta...

Ülkemizde de 2013 yılında “DOST” İslam'a Hizmet Ödülleri çerçevesinde “Yılın En İyi Yabancı Eseri” ödülüne layık görülen bu eser, Türk okurunu din-velayet-ümme-ahlak ekseninde kendisini tekrar tekrar sorgulamaya davet ediyor.

